

Dossier de treball

Servei Educatiu

Exposició

Literatures de l'exili

Literatures de l'exili

Comissaris:

Julià Guillamon, Francesc Abad,
Joaquim Jordà

Comitè assessor:

Maria Campillo, Albert Manent, Francesc
Vilanova

Organització

Servei d'Exposicions del CCCB

Producció

Centre de Cultura Contemporània de
Barcelona (CCCB),
Sociedad Estatal para la Acción Cultural
Exterior (SEACEX)
i Institut Ramon Llull.

Inauguració

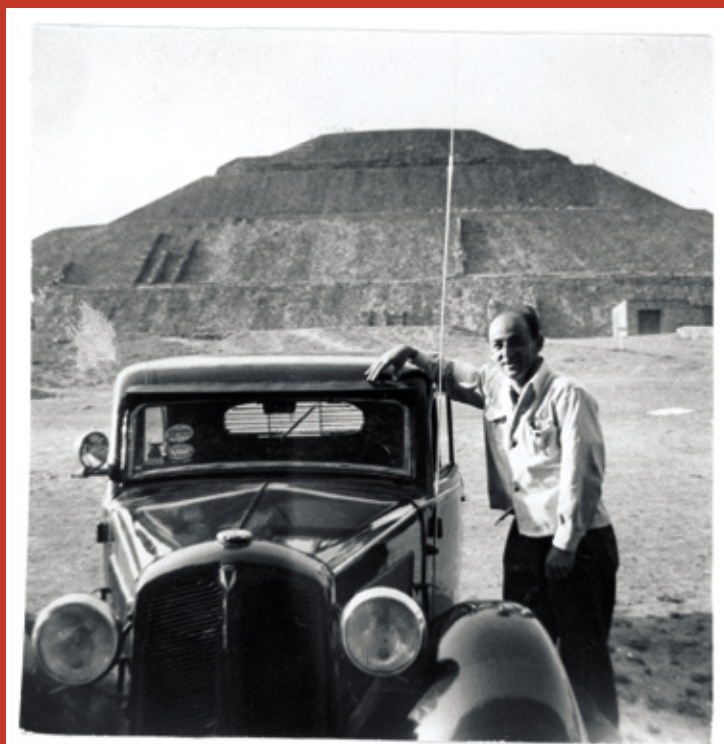
4 d'octubre 2005

Dates

Del 5 d'octubre 2005
al 29 de gener 2006

Espai

Sala 2 CCCB

Avel·lí Artís Gener (*Tísner*) a Teotihuacan, 1942.
Fons família Artís

Índex

Literatures de l'exili

Text introductori a l'exposició

5

Textos i imatges de l'exposició

6

Quadern de treball

Propostes del Servei Educatiu

19

Bibliografia

30

Montalegre, 5 08001 Barcelona
Tel. 93 306 41 00 www.cccb.org
Informació del Servei Educatiu:
Tel. 93 306 41 35

de dimarts a divendres de 10 a 13 h.
seducatiu@ccc.org

Ciudad Trujillo, 1940

República Dominicana, 1942

París, 1939

París, 1939

Tolosa de Llenguadoc, 1939

Melun, 1939

JOAN
SALES

Documentació burocràtica diversa en relació a les diverses estades en l'exili de l'escriptor Joan Sales.

Els escriptors Francesc Trabal, Cèsar-August Jordana, Xavier Benguerel, Joan Oliver i Domènec Guansé amb les seves famílies cap a Xile, a bord del vaixell Florida el desembre de 1939.
Fundació La Mirada, Sabadell.

Literatures de l'exili

Text introductori a l'exposició

Perduda la guerra civil, l'any 1939, Catalunya va veure marxar cap a l'exili els seus millors escriptors i intel·lectuals. El seu destí va ser, primer, França, des d'on va iniciar-se la diàspora que els duria a Anglaterra i a Suïssa, a la República Dominicana, a Mèxic, a l'Argentina o a Xile.

“Literatures de l'exili” ens enfronta amb la vivència d'aquests exiliats en un Europa sacsejada per la Segona Guerra Mundial, i reconstrueix la relació amb els països d'acollida, a l'altre costat de l'Atlàntic, en una experiència que enfronta la literatura catalana als grans temes de la pèrdua de la identitat, de l'“altre” i de la vida a les grans metròpolis contemporànies.

L'exposició vol fer reviure l'experiència del l'exili a través de les veus i els testimonis dels seus protagonistes: la desaparició d'un món, que obliga a prendre decisions i desenvolupar estratègies de supervivència. I també l'obertura cap a nous horitzons que es van traduir en un gran nombre d'iniciatives culturals.

3

L'exiliada

Fins el 1940 l'exili republicà es concentra, sobretot, a França. La imminència de la Segona Guerra Mundial obliga a prendre decisions. Comença la diàspora. Mentre que alguns s'estableixen a Londres i a París, molts d'altres prenen el camí d'Amèrica en expedicions organitzades pel *Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles* (SERE) y per la *Junta de Ayuda a los Refugiados Españoles* (JARE), tot esperant que la victòria dels aliats comportarà la caiguda de Franco. La duresa de la vida durant l'ocupació empeny uns quants a tornar a l'Espanya franquista, exposant-se a possibles represàlies.

Composició a partir de detalls de diferents documents (permisos de residència, salconduits, passaports, etc.) dels escriptors a l'exili.

4

K.L. Reich

Joaquim Amat-Piniella va fer la guerra al front d'Aragó, va travessar la frontera per Prats de Molló i va anar a parar al camp de concentració d'Argelers. Va entrar a formar part de les Companyies de Treballadors Estrangers, va ser detingut mentre treballava a les fortificacions de la línia Maginot i el van enviar a Mauthausen. La novel·la *K.L. Reich*, escrita el 1946, és un clàssic poc conegut de la literatura dels camps de concentració. Relata la peripècia d'un grup de refugiats, entre els quals hi ha Pere Vives, l'amic d'Agustí Bartra, i Francesc Boix, el fotògraf que va participar com a testimoni als judicis de Nuremberg.

Carnet de deportat polític de Joaquim Amat-Piniella expedit per la República Francesa el 25 d'octubre del 1966.

París 1940

París ha exercit des de sempre una poderosa atracció sobre els escriptors i artistes catalans. A causa de la guerra i de l'exili molts arriben a la ciutat per primera vegada, i alguns s'hi queden a viure. Enfront del mite literari, de les imatges del cinema i del *music-hall*, la realitat quotidiana: pensions i cambres de minyona, moltes estretors i dificultats per viure. A l'estigma del refugiat, s'hi afegeix la por que l'arribada dels alemanys comporti la repatriació forçosa.

Abans de l'ocupació

Entre les seves activitats en favor del reconeixement de la cultura catalana, la Fundació Ramon Llull reprèn la *Revista de Catalunya*, una publicació de prestigi, que reuneix la plana major dels escriptors i intel·lectuals de l'exili. Armand Obiols i Mercè Rodoreda, que són a París, s'hi incorporen. Al mateix temps, els organismes d'evacuació de refugiats preparen la fugida a Amèrica. Gràcies a un ajut del SERE, Pere Calders aconsegueix embarcar cap a Mèxic a bord del vaixell *Mexique*. Carles Riba, en canvi, va fer papers per anar a Amèrica, però finalment va tornar a Catalunya el 1943.

Ferran Canyameres i Sebastià Gasch a Bounglainval, a 60 kilòmetres de París, davant un tanc alemany, c. 1944. Fons Montserrat Canyameres, Caldes de Montbui.

L'ocupació

L'entrada dels alemanys a París el 14 de juny de 1940 va provocar el caos entre els refugiats, temorosos que els nazis els lliuressin a les autoritats franquistes. Molts van fugir cap a la França de Vichy. D'altres van sobreviure en condicions de gran precarietat a la zona ocupada. Armand Obiols i Mercè Rodoreda van fugir cap a Llemotges i Bordeus. Un quadern inèdit d'Armand Obiols retrata el moment de la fugida, amb la riuada de gent i els atacs de l'aviació alemanya, en un episodi que Mercè Rodoreda va recrear en el conte *Orleans, 3 quilòmetres*.

El París alliberat

El tercer moviment del concert de violí de Robert Gerhard combina les notes de *La Marsellesa* amb els sons d'una sardana. És un símbol de les esperances de molts refugiats que veien en l'alliberament de París el preludi del retorn a casa. En els anys posteriors a la Segona Guerra Mundial, artistes i escriptors reprenen l'activitat pública. Es creen galeries d'art, s'editen llibres d'artista i sorgeixen projectes de futures publicacions –Ferran Canyameres, per exemple, contracta els llibres de Simenon per a l'Editorial Albor– pensant en la represa.

6

Ruta d'Amèrica

Alguns països d'Amèrica van oferir als exiliats republicans un refugi durant la Segona Guerra Mundial. En una primera etapa, fins a 1945, es tracta d'un exili provisional tot esperant la caiguda de Franco. Però la situació política en els anys de la guerra freda va impedir un retorn immediat i va convertir aquest exili provisional en un exili de llarga durada i en molts casos definitiu. Els escriptors van haver de replantejar-se la seva activitat en un context anòmal: allunyats dels lectors, sense plataformes per donar a conèixer la seva obra, amb una llengua abolida.

Valparaíso

El 3 de setembre de 1939 va arribar al port de Valparaíso el vaixell *Winnipeg*, que va dur a Xile 2.200 refugiats republicans en una operació de prestigi del govern del Front Popular de Pedro Aguirre Cerda. El poeta Pablo Neruda, ambaixador a París, es va encarregar de l'organització. D'altres grups de refugiats –com el format pels escriptors Xavier Benguerel, Domènec Guansé, Cèsar-August Jordana, Joan Oliver i Francesc Trabal–, van arribar a Santiago des de Buenos Aires, travessant la serralada de los Andes.

Veracruz

Veracruz va ser el port d'arribada de la major part d'expedicions de refugiats republicans, que van viatjar fins a Mèxic a bord de vaixells transatlàntics vells i desgavellats. Els testimonis parlen d'una rebuda entusiasta i del xoc amb un paisatge i uns costums dels quals sabien ben poca cosa. El govern de Lázaro Cárdenas va habilitar centres d'acollida i menjadors col·lectius i va organitzar la distribució dels exiliats per diverses poblacions, proporcionant-los una primera feina. Mèxic va ser l'únic país que no va reconèixer mai el règim de Franco.

Recull d'articles publicats al diari "Hoy", juny de 1939. Archivo General de la Nación, Mèxic D.F.

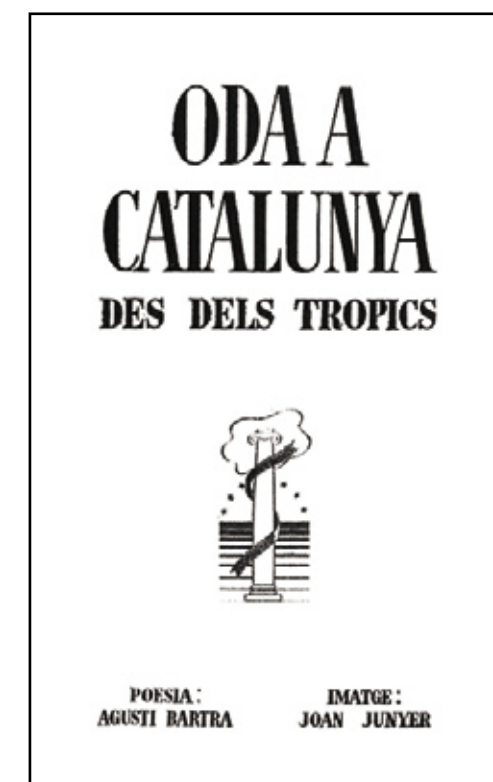
Dibuix original per al llibre d'Agustí Bartra Oda a Catalunya des dels Tròpics, 1942. Museu de Terrassa (Llegat Agustí Bartra)

7

Oda a Catalunya des dels tròpics

Entre el novembre de 1939 i el maig de 1940 van arribar a la República Dominicana diverses expedicions de refugiats republicans, amb destinació a les colònies agrícoles que el dictador Leónidas Trujillo havia establert a l'interior del país. Entre aquests refugiats hi havia escriptors com Agustí Bartra, Vicenç Riera Llorca, Joan Sales, i artistes com Joan Junyer o Josep Gausachs, que han deixat testimoni de les condicions de vida a l'illa i del xoc cultural provocat per la vida del tròpic.

Agustí Bartra, Oda Catalunya des dels Tròpics. Mèxic, 1942. Biblioteca de Catalunya, Barcelona.

L'ombra de l'atzavara

Pere Calders va viure vint-i-tres anys a Mèxic, dedicat a diferents activitats en el món editorial. D'aquesta experiència —i de l'aventura fallida de la impremta Cal-Fer— en va sorgir la novel·la *L'ombra de l'atzavara* (1964), que retrata la vida d'un refugiat, Joan Deltell, un home de l'Orfeó Català, casat amb una mexicana. Els esforços frustrats de catalanitzar el fill Jordi, els conflictes amb els treballadors de la impremta, amb uns costums incompatibles amb la mentalitat europea, donen lloc a escenes altament còmiques.

Pere Calders al carrer Puente Alvarado. Mèxic D.F., 1942. Fons Pere Calders. Universitat Autònoma de Barcelona.

Quetzalcòatl

La figura de Quetzalcòatl, síntesi llegendària de diversos personatges mítics i reals, va atreure de seguida els escriptors de l'exili. Rei pacífic i humanitari, instaurador d'un bateig per netejar les culpes dels infants i d'una confessió per perdonar els mancaments dels homes, va proposar substituir els sacrificis oferts als déus per ofrenes de papallones i flors. Els antics sacerdots es van revoltar, però Quetzalcòatl no va voler sufocar la revolta amb violència i va abandonar el seu reialme. La llegenda del retorn de Quetzalcòatl va precipitar la caiguda dels asteques davant les tropes d'Hernán Cortés.

Enric Jardí, "Lo descobriment de la Europa". Crònica índia a partir de cinc escenes de la novel·la "Paraules d'Opòton el vell", d'Avel·lí Artís-Gener.

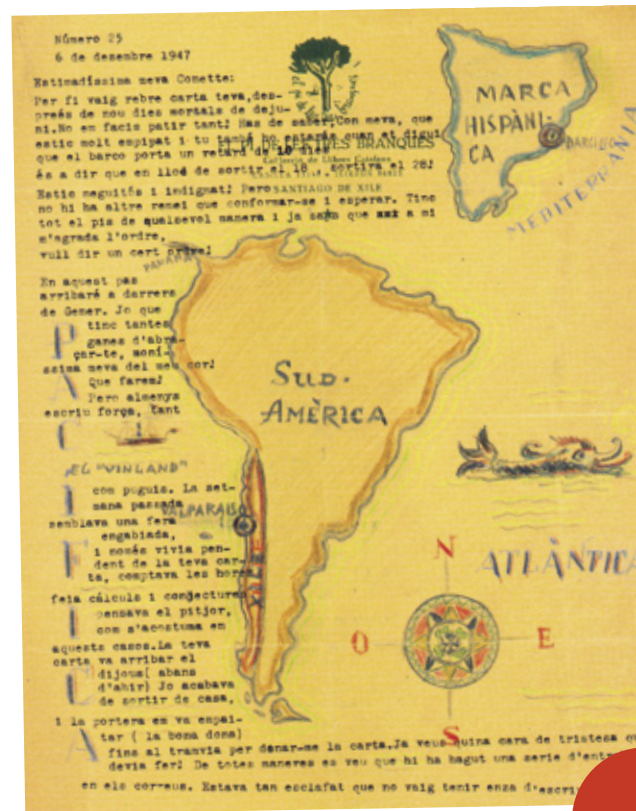

Megàpolis

10

El 1939 Mèxic era una urbs de dos milions d'habitants, que vivia un moment de fort creixement econòmic. Molts dels refugiats republicans eren tècnics i professionals que s'hi van integrar ràpidament: van crear negocis, van col·laborar amb mexicans i antics residents i van contribuir a donar impuls a la ciutat, que en pocs anys va multiplicar la seva població fins a esdevenir una gran megàpolis. La influència de l'exili es va deixar sentir en tots els aspectes de la vida mexicana, i de manera molt especial en el camp de la cultura.

Selecció d'anuncis de diferents comerços catalans d'exiliats establerts a Mèxic.

11

Temperatura

L'exili canvia vides i trastoca fortunes. Gràcies a la mediació de Pablo Neruda i a l'ajut d'un grup de catalans, antics residents, Xavier Benguerel, Domènec Guansé, Cèsar-August Jordana, Joan Oliver (Pere Quart) i Francesc Trabal van ser acollits generosament a Santiago de Xile amb les seves famílies, el gener de 1940. Mesos més tard s'hi afegiria el filòsof Josep Ferrater Mora. La història del "grup andí", dels seus projectes i desengany, de la seva relació amb la colònia catalana i amb els intel·lectuals xilens, il·lustra les diferents opcions davant l'exili: integrats, inadaptats, emprenedors i homes perduts.

Carta de Joan Oliver adreçada a la seva dona, Conxita Riera, 6 de desembre del 1947.

Els Jocs Florals de l'exili

En els anys de l'exili, els Jocs Florals van arribar a tenir una extraordinària significació cultural i social. En cadascuna de les ciutats on es van celebrar, la festa constituïa una oportunitat de posar en contacte els escriptors catalans amb els intel·lectuals del país, els exiliats amb els antics residents de l'emigració econòmica. Perseguida la llengua, escampats els seus poetes i novel·listes, els Jocs Florals van esdevenir un espai de trobada i reconeixement per a la comunitat catalana dispersa arreu del món.

Jocs Florals a Montevideo, 1949.

12

Tornar o no tornar

En els anys de la transició es va popularitzar la imatge d'intel·lectuals i polítics a l'aeroport, retrobant-se amb la gent del país, en un acte de reparació simbòlica. Però no hi ha un únic moment per al retorn. Alguns es van reincorporar de seguida, d'altres van ser fora més de vint anys, d'altres no van tornar mai. Xavier Benguerel va escriure que l'exili no té final, i que l'exiliat ho és per sempre. En resta l'obra. Novel·les, llibres de poemes, memòries, assaigs, escrits a París i a Ginebra, a Mèxic o a Santiago de Xile. I també a Barcelona, a partir de les experiències i els records de la diàspora.

Retrats d'alguns dels escriptors a l'exili que apareixen a l'exposició (d'esquerre a dreta, part superior): Francesc Trabal, Avel·lí Artís-Gener, Mercè Rodoreda, Joan Oliver, Vicenç Riera Llorca, Joan Prat, Cèsar-August Jordana i Pere Calders.

Quadern de treball

Materials complementaris

Literatures de l'exili

Propostes del Servei Educatiu.

Aproximacions. Lectura, comentari i reflexió

“Caminem amb el cap cot, en silenci, amb el pensament ple de totes les coses que deixem darrera nostre. Quatre anys abans, en una excursió de vacances, jo havia recorregut aquest mateix indret amb una colla d’amics; era una de les èpoques millors de la meua vida i em sentia plenament feliç, tenia en vies de realització una de les ambicions que m’estimava més i estava a punt de casar-me. Amb la meua dona, dibuixant com jo, projectàvem els mobles de casa nostra i els fèiem construir a gust nostre; sentíem tan aferrat el benestar que ens semblava que no havia res al món que pogués desfer-lo. I en el transcurs de quatre anys m’havia casat, havia tingut un fill, havia nascut la revolta militar i conegut la guerra i la desfeta.

Em veig obligat a fugir de tot el que estimo i tinc tanta ràbia i tanta pena que ploro amb els ulls ben secs i no em doldria gens morir-me. El Pirineu és ara l’esvoranc del gran esquinc que desfà Catalunya i amb ella la nostra vida. No podria explicar aquesta desolació que ens volta; tots estem una mica malalts per les nits passades al ras en aquestes muntanyes de neus eternes. Hi ha caravanes de ferits mal curats i amb carn gangrenada, que s’aguanten drets i caminen perquè els sosté l’obsessió de fugir. He vist dones i criatures mortes a la vora dels camins, de misèria, de fred o de cansament, i cares, milers de cares primes, pàl·lides, amb una resta de voluntat a la mirada, la mica de voluntat que ens resta a tots plegats per a seguir caminant”.

Pere Caldes, *Pàgines de l'exili*. Prats de Molló. Revista dels Catalans d'Amèrica, núm. 2 (novembre 1939), pp. 69-75

Els refugiats republicans camí de l'exili, a principis de l'any 1939.

L'Équipe (fons del diari Excelsior). Issy-les-Moulineaux. Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, Perpinyà. Fons Marià Roman, Port Bou

El text de Pere Calders posa de manifest la tragèdia de l'exili. Busca informació sobre el final de la Guerra Civil espanyola i intenta relacionar aquest apunt biogràfic de Calders amb el context històric.

Observa amb atenció les fotografies que acompanyen el text i fes una descripció del que veus, explica quina impressió et produeixen i intenta relacionar el text de Pere Calders amb les imatges.

Aproximacions. Lectura, comentari i reflexió

Postal del castell de Roissy-en-Brie

Aquarel·la d'Enric Cluselles del jardí del Castell de Roissy-en-Brie. 1939

Comenta el text de Sebastià Gasch. Què està passant? Què en pensa? Com reacciona?

Elabora, a partir dels textos de Calders i Gasch, un retrat dels efectes psicològics de les primeres etapes de l'exili.

Busca informació sobre els camps de concentració d' Argelers, Saint-Cyprien, Agde, Barcarès o Rivesaltes, i alguns testimonis de la vida en aquests camps.

“Durant la primera meitat d’aquesta setmana, el meu dinamisme interior ha estat molt més fort que l’acció exterior. No m’he mogut del castell. Però quin tumult de temences! Quina tempesta de preocupacions! El primer cop infligit a la meua tranquil·litat fou la notícia que quatre dels nostres, quatre castellans, militars tots ells, embarcaven en la primera expedició cap a Mèxic. Això volia dir que jo no en formava part. I tot seguit, la pluja de rumors alarmants. Que el SERE es desfeia, que hi havia hagut dimissions. I que les pròximes expedicions estarien exclusivament destinades a 2.000 camperols. Això volia dir que els intel·lectuals que s’havien quedat en terra haurien d’esperar llargues setmanes. Les preocupacions que han precedit tots els finals d’aquestes etapes d’una nova vida ressuscitaren amb violència. Com a mas Perxés, on tothom passava la frontera menys nosaltres, com a Perpinyà, on tothom marxava a París i altres llocs menys nosaltres, com a Toulouse, on la sortida cap el castell semblava cada dia més llunyana, ara començava a dibuixar-se l’amenaça d’un sojorn prolongat a Roissy. I, això era greu. Perquè ara el panorama europeu no és gens tranquil·litzador. La guerra truca desesperadament a les portes del vell continent. Esverat, començo a llançar SOS... L’endemà, a primera hora, esclata una altra bomba. Quatre companys han rebut cartes de la Junta de la Cultura per a embarcar-se immediatament. No els quatre militars, sinó Herrera, Peinador, Mata i Alonso... Aclaparat, ja no reaccio. No puc més. Roissy ja no m’interessa...”

Sebastià Gasch, *Etapas d'una nova vida. Diari d'un exili*. Ed. Quaderns Crema. Barcelona, 2002. pp. 75-76

Aproximacions. Lectura, comentari i reflexió

Carles Riba, Elegies de Bierville

ELEGIA NOVENA IX

Per a Pompeu Fabra

Glòria de Salamina vermella en el mar a l'aurora!
Adormits en el vent de Queronea, xiprers!
Esplendor per als ulls o malencònica estampa,
crit d'arribada o foc sota la cendra d'un nom,
llocs! la meva presència amb cor violent us completa,
mots! la meva veu assedegada us fa plens.
Si en el meu cos carnal solament un triomf inefable
va poder-me engendrar contra la nit i el no-res
(entre els braços del pare, oh mare en la llum i en la
Gràcia,
pura presa en el pur començament dels meus anys!),
no calia victòria amb humiliació de reialmes
ni importava un ponent buit de la fuga i la sang,
perquè fos deixada en el solc incansable dels segles
la furiosa llavor per al meu ésser civil.
El que fou necessari i bastava, és que uns homes
sentissin
com no hi ha fast més dolç, que ésse' i gustar-se un
mateix;
simplement, subtilment, sabessin com no hi ha inútil
cap esperit, si creix lliure en la seva virtut;
que per podè' esdevenir el que volien llurs déus, en la
forma
viva del que eren ja des de l'arrel de llurs morts,
consentissin a fer-se, ells diversos! iguals en les armes,
persuadits per la llei, ells que es dictaven les lleis,
i a la força més forta que estreny o que inunda,
oposessin
la raó que es coneix i l'escomesa viril.
Homes que vau mesurar i acomplir accions més que
humanes
per merèixer l'orgull d'ésse' i de dir-vos humans,
jo em reconec entre els fills de les vostres sembles
il.lustres:
sé que no fórem fets per a un destí bestial.
La llibertat conquerida en l'apassionada recerca
del que és ver i el que és just, i amb sobrepreu de
dolor,
ens ensenyàreu que on sigui del món que és salvada, se
salva
per al llinatge tot dels qui la volen guanyar;
i que si enlloc és vençuda i la seva llum és coberta
per la tempesta o la nit, tota la terra en sofreix.
Sí, però l'esperança meravellosa traspassa,
crida, més real que la tenebra o l'estel
-ossos decebut i l'heroica pira en el vespre
desesperat- per a molts sembla d'antuvi una fe;
sols que té menys espera i arrenca de tots els exilis
cap al seu crit, i els batuts van retrobant-se soldats.

Salconduit de Carles Riba per a poder viatjar per la zona fronterera catalana. Agost de 1955.

Stephen Cartwright (ed.), *Poesia catalana de la guerra d'Espanya 1936-1939 i de la Resistència* (París). Edicions Catalanes de París, 1969. pp. 103-104

Busca informació sobre Carles Riba i les Elegies de Bierville. En quines circumstàncies es van escriure les Elegies? Intenta relacionar el contingut de la novena elegia amb l'experiència històrica que va viure Carles Riba. Creus que es poden establir relacions directes? Assenyala les que creguis més destacables.

Aproximacions. Lectura, comentari i reflexió

A la caiguda del III Reich alemany sota l'impuls triomfant de les Nacions Unides, es va posar al descobert la magnitud de les atrocitats comeses pel nazisme. Les informacions, les estadístiques, els documents, els gràfics i el cinema; el processos de Belsen, Dachau, Nüremberg, etc.; els testimoniatges directes dels qui, amb la salut més o menys afectada, foren rescatats amb vida de l'infern hitlerià, són les proves incontrovertibles del crim monstruós de lesa humanitat que el món civilitzat ha condemnat amb un clam unànim de justícia i de reparació.

Entre els milions de persones de totes les nacionalitats que han sofert captivitat i mort als camps de concentració alemanys, també els espanyols han tingut un lloc d'honor i han pagat ben alta llur contribució de sang a la ferotgia del nacional-socialisme. Sense comptar altres camps que el de Mauthausen i les seves sucursals, el 70% dels 7.500 exiliats espanyols que hi foren internats caigueren exhaurits per la fam, el treball i els maltractaments. Les excepcions d'uns centenars que varen ingressar-hi a la segona meitat de la guerra per haver contribuït a la Resistència Francesa, no ens faran mentir si diem que l'únic delictes dels milers de malaurats que foren executats amb la més terrible de les morts, no era altra que llur lleialtat a la República espanyola durant la nostra guerra civil. Detinguts a la irrupció alemanya a França, l'any 1940, com a soldats regulars de l'Exèrcit francès o com a treballadors militaritzats de fortificacions, foren d'antuvi considerats presoners de guerra i enviats als camps que els eren destinats a aquests. Però, en el curs d'uns mesos, la Gestapo els anà recollint per a emmenar-los als camps d'exterminació de la SS amb el sambenet de "roigs espanyols". Franco no havia volgut reconèixer-los com a súbdits, i Pétain es negà a considerar-los voluntaris a la defensa de França. Només Hitler els admeté per a devorar-los en el secret dels seus forns crematoris. Tríade de criminals, responsables tots tres de la mort espantosa de 5.500 germans nostres a través de totes les tortures imaginables! Responsables també d'un esclavatge de quatre anys i mig suportat pels supervivents en condicions inhumanes! Ni Franco, ni Pétain, ni Hitler, no oblidaven que eren els espanyols els qui, primer que ningú, havien plantat cara al

feixisme internacional. A "la nova Europa" forjada amb sang innocent, devastacions i misèria, els espanyols anti-franquistes no tenien altra plaça que la d'un pot de cendres...

Aquesta introducció a l'obra K.L.Reich de Joaquim Amat-Piniella la trobareu a www.guimanresa.com/amat/

Joaquim Amat-Piniella, K.L.Reich

Text de la introducció escrita el 1945-46 i que mai no es publicà

Dibuix de Joaquim Amat-Piniella on es detalla la indumentària dels presoners de Mauthausen, 1965. Arxiu Comarcal de Manresa / Fons Amat-Piniella

En aquesta primera introducció a l'obra "K.L.Reich", Amat-Piniella situa la deportació de milers d'espanyols en un context històric terrible. Què passava als anys 40 a Europa?

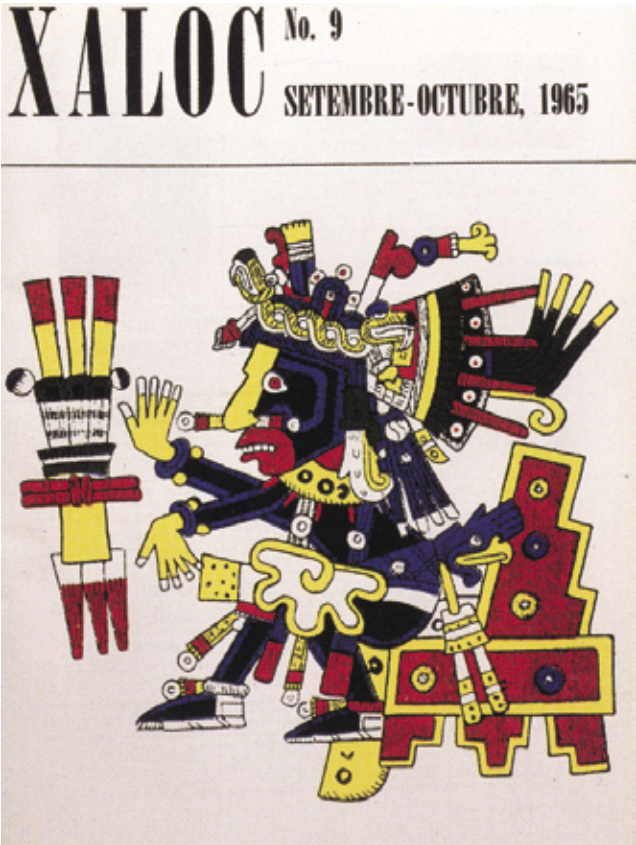
A la Web indicada trobaràs la introducció original i la que finalment es va publicar. Llegeix atentament les dues versions i busca les diferències més significatives. Què reflecteix la imatge que acompanya aquest text?

Aproximacions. Lectura, comentari i reflexió

Oda a Catalunya des dels tròpics

Entre aquell febrer i aquest novembre
l'enyorança no.
No l'enyorança d'ulls immòbils i lentes llàgrimes
que necessita orfeons i llegendes,
sinó la difícil duresa del temps, ja sense espera,
que fa navegables els records,
dóna rutes inflexibles a les imatges sepultades
i bandeja els incendis dels crepuscles sense raça.
No la gotejant enyorança que plany un sostre,
renova el gust d'oblidades farines
i desvetlla l'ombra d'una flor a un rostre,
sinó el domtat crit,
el crit que baixa en murmuri sense fi.
Vigoria desesperada del vol de la meva
sang sense diàleg,
-oh, sang meva cercant respostes entre les llavors
més altes del cell-
zenit etern dominant mon esperit i les marxex
mutables,
ets tu, Pàtria!
Sols, pluges, terres i mars m'estan ocultant
l'uniforme
de la teva tristesa ennoblida i callada,
però no deixen d'arribar-me les barques que endoles
clandestinament.
Em saps perdut per les illes, mossegant la delicada
arrel del teu nom.
Aquí, on Àfrica i els ciclons es citaren,
la sal d'aquestes aigües soscava l'antiga alegria
de la meva mirada,
el tròpic clava creus de plata furiosa al meu front.
Aquí, sents?, em sorprenx a les platges cercant la
ruïna d'un palúdic àngel de madrepòra.
Estrany dins l'aire estrany, circulo entre les
argentades
columnes dels temples de palmeres,
sentint com el meu cor accedeix a la sirga cruel
dels continents,
comprenent el rictus secret d'aquestes roques tan
fabulosament distants dels pins.
Oh, Pàtria que tant se t'ha estimat plorant!,
què faig aquí, com sempre fugitiu de tota arribada,
assetjat per atlètics perfums,
dins les tardes de cavalls i arcs iris,
prop dels rius que no coneixen la línia del meu cos?

Portada de la Revista Xaloc, núm. 9. Mèxic, 1965

Sé que també podria plorar-te,
sanglotar damunt les radioses mans dels dies
adornades amb els anells senzills de les hores,
perquè aquí tot és distància per a la tristesa
nòmada,
perquè aquí tot és llunyania per a l'anhel que, a
través de les branques negres,
anava, adés, a immobilitzar-se en la llum dels
hiverns.
Plor i sanglot potser, però l'enyorança no.
Com puc enyorar-te si no t'has després de mi,
si ets tan forta d'existència que el terrible es suporta
lleugerament,
com la silenciosa violència de l'amor en el refugi
dels cossos!

La teva crida immensa -detonació de veles
dins la boira immòbil-
ha romput el somriure de l'univers que s'iniciava
en mes cansades pregàries.
Total i sense límits en mi, sentint-te, minant-te,
integrant-te a l'instant que encara remunta,
trobant-te entre la realitat abrupta de la riba i el
ràpid somni de la correntia.
Tu ets arreo.
Tu ets allà on la mort es fa gran, s'eixampla com
una desembocadura,
i se'n va, amb els seus sants i herois, a obrir les
boques del silenci.
Vius en el crit del vençut que es perpetua passant
de les arrels als bressols,
esperes en les constel·lacions del mut destí que ja
està escollint la forma de l'esperança.
Allà on neix la bondat de l'home,
allà on els pobles amb estrella de justícia seuen
mirant-se tranquil·lament a la cara,
tu respires coronada de muntanya i vestida de
mar i espigues.
Tu ets el colom que reposa en l'arada del temps,
la resistència dels teus fills a coure i emmudir,
aquella vigilància de l'ànima que fa comparar a
les teves totes les flors del món,
astre vertiginós lligat a l'àncora de la meva angoixa,
net dins el fang, clar dins la movent obscuritat de
la nit marítima.
Tu ets la terra,
l'arbre,
el foc.
Invenciblement s'ha d'anar aixecant el so de la
teva caiguda,
el violat pes jove de la teva llibertat ha de brotar,
als cims, sota els arcs de l'alba nova.
Jo només visc per l'entrada lluminosa dels teus
ocells als graners del món,
per la resurrecció exacta de la teva veu entre
les escumes...
Santo Domingo, novembre 1940.

Agustí Bartra, Oda a Catalunya des dels tròpics.
Biblioteca Catalana. Mèxic, 1942

Durant les festivitats de la Virgen de Guadalupe els indígenes
s'aglomeren a l'atri per festejar-la. Mèxic D.F. 1966-67.
Fotografia de Carles Fontseré.

Fes una lectura atenta del poema i
comenta els aspectes més significatius.
Com veu el poeta Catalunya des dels
Tròpics?

Aproximacions. Lectura, comentari i reflexió

Vaig arribar, doncs, a Santiago, amb la dona i dos fills; ella i jo teníem trenta-quatre anys; vuit en Xavier, el noi gran; en Leopold, el petit, cinc. També hi arribava – no ho he oblidat mai – amb cent noranta francs francesos. En ple Atlàntic havia fet, naturalment, tot de magres projectes basats en la sol·licitud, si no en la generositat, dels nostres compatriotes. D'arribada, seria urgent, imprescindible, trobar una feina qualsevol que, de moment, ens permetés una mica més que viure de gana. I s'imposaria d'eliminar records, sobretot els últims capítols de la història recentment viscuda: convertir-me en una espècie de matèria en brut disponible. No caure en la temptació; escriure em portaria fatalment, a més de malvesar el temps, a idealitzar-me per justificar la meva condició de víctima humiliada, de les que perden guerra i pau, país i casa.

Però començava amb mal peu: al terme de la segona etapa del viatge Mendoza a Los Andes, vaig descuidar-me, amb el generós concurs del xofer, del sac amb la roba per rentar, és a dir, pel cap baix, el cinquanta per cent de la que anàvem traginant d'ençà que havíem abandonat Barcelona...

Als primers mesos vam haver de continuar refiant-nos de l'ajuda econòmica del Centre Català, d'espòradiques col·laboracions a la revista "Catalunya" de Buenos Aires, d'articles hebdomadaris que, a setanta-cinc pesos la peça, publicàvem a La Gaceta Literaria d' "El Mercurio", setmanari que en Francesc Trabal, sempre amatent i expert, dirigia.

Afortunadament, al cap de poc temps, als Jocs Florals de Buenos Aires fou atorgat el premi Fanstenrath a la meva obra Fira de desenganys, comèdia unanimita que, com inspirat per símptomes premonitoris, havia escrit estimulat per la bona acollida taquillera d' El casament de la Xela i que minuts abans d'abandonar el pis del Poble Nou vaig entaforar a la maleta junt amb unes traduccions...

Amb el propòsit de disminuir les considerables despeses que implicava l'allotjament del nostre grup, els Oliver i els Benguerel, tan entranyablement units en aquella època, vam optar per renunciar a l'hotel Royal de l'Alameda i llogar una modesta casa nova de planta baixa i un pis a l'Avenida Francia. Una avinguda, la de Francia, val a dir-ho, amb tanta poca categoria urbana com la qualsevol cul de sac o carreró sense

sortida, i que per un extrem comunicava amb l'Avenida de la Independencia i, per l'altre, topava abruptament amb l'alt, massís, i respectable mur del Cementiri General...

Xavier Benguerel, *Memòria d'un exili: Xile 1940-1952*. Edicions 62. Barcelona, 1982. Pp.15 -16

Carta de Joan Oliver adreçada a la seva dona, Conxita Riera, el 2 de febrer de 1948.

L'experiència de l'exili a Xile, tal com mostra l'exposició, va ser viscuda de forma molt diferent pels escriptors exiliats. En aquest text de Benguerel es fa referència a Oliver i a Trabal. Busca informació sobre els tres autors i assenjala les diferències més destacables de les seves experiències de l'exili.

Aproximacions. Lectura, comentari i reflexió

CORRANDES D'EXILI

Una nit de lluna plena tramuntàrem la carena, lentament, sense dir re ... Si la lluna feia el ple també el féu la nostra pena. L'estimada m'acompanya de pell bruna i aire greu (com una Mare de Déu que han trobat a la muntanya.) Perquè ens perdoni la guerra, que l'ensagna, que l'esguerra, abans de passar la ratlla, m'ajec i beso la terra i l'acaronó amb l'espatlla. A Catalunya deixí el dia de ma partida mitja vida condormida: l'altra meitat vingué amb mi per no deixar-me sens vida. Avui en terres de França i demà més lluny potser, no em moriré d'anyorança ans d'enyorança viuré. En ma terra del Vallès tres turons fan una serra, quatre pins un bosc espès, cinc quarteres massa terra. "Com el Vallès no hi ha res". Que els pins ceneixin la cala, l'ermita dalt del pujol; i a la platja un tenderol que batega com una ala. Una esperança desfeta, una recança infinita. I una pàtria tan petita que la somio completa.

Joan Oliver, *Saló de tardor. Santiago de Xile: El Pi de les Tres Branques*, 1947. Ed. Proa. Barcelona, 1983.

RETORN A CATALUNYA

Ja veig damunt la terra de foc el nostre pi Oh gent que per les feixes daurades feu camí! em sobta com un vi la força tota vella i humil que ens agermana. (És viu com la ginesta i com el blau marí el teu escarafall, oh noia catalana.)

Com somrieu en hores del vespre, masos blancs, entre pallers de bona companyia, i cada mas ateny en curta rodalía bosquet i blat i vinya i un marge amb tres pollancs.

Voldria, tot perdent-me per valls i fondalades dir tes llaors, oh terra de salut! enmig de coses fosques i vides oblidades com aquest grill que canta dins un camí perdut.

Josep Carner, *Obres completes*. Ed. Selecta, Barcelona, 1968.

Josep Carner a l'aeroport de Barcelona, el 1970.

Llegeix el poema d'Oliver i el de Carner i escolta les gravacions que trobaràs al final de l'exposició. Què reflecteixen els dos poemes?

Treball de recerca en grup

Al llarg de la visita a l'exposició hem vist variades referències a diferents autors. Les limitacions d'espai tant a l'exposició com al quadern no ens permeten aprofundir en tots els aspectes de la vida i l'obra d'aquests escriptors exiliats. Ara us proposem, després de visitar l'exposició, que en grups reduïts trieu un dels personatges que us hagi cridat més l'atenció o que trobeu interessant i busqueu informació sobre la seva trajectòria personal i literària. Finalitzat aquest treball de documentació, cada grup haurà d'exposar a l'aula el resultat de la recerca. En una sessió posterior, us proposem que feu un debat al voltant de l'exili, la influència que va tenir en els diferents autors, i les repercussions d'aquest terrible episodi de la història contemporània. A la bibliografia trobareu alguns llibres i algunes pàgines web que us poden ser especialment útils.

Treball individual

Al final de l'exposició trobareu un espai amb una selecció de les obres literàries més destacades de l'exili. Hem fet un llistat dels llibres que podreu trobar fàcilment a la xarxa de biblioteques. Us proposem que cadascú triï un d'aquests llibres i faci la lectura i un resum de l'obra. Després, a l'aula, es farà una breu exposició dels continguts i es comentaran, entre d'altres qüestions, les semblances, les diferències, les idees i els temes centrals que presenten les diverses obres.

AMAT-PINIELLA, Joaquim: *K. L. Reich*, Ed. Edicions 62, Col. El Balancí, Barcelona, 2001.

ARTIS GENER, Avel·li: (seud. TISNER): *Paraules d'Opton el vell*, Ed. Cadí, Barcelona, 1968.

BARTRA, Agustí: *El Crist de 200.000 braços*, Ed. Proa, Col. a tot vent, Barcelona, 1982.

BENGUEREL, Xavier: *Els vençuts*. Ed. Edicions 62, Col. Història de la literatura catalana, Barcelona, 1984.

BLADÉ i DESUMVILA, Artur: *L'exiliada: dietari de l'exili 1939-1940*, Ed. Pòrtic, Col. Memòries, 1976, Barcelona.

CALDERS, Pere : *L'ombra de l'atzavara*. Ed. Edicions 62, Col. El Cangur, Barcelona, 1995. *Aquí descansa Nevares*. Ed. Edicions 62, Barcelona, 1984.

CARNER, Josep: *Prosa de l'Exili (1939-1962)*. Ed Edicions 62, Col. l'Alzina, Barcelona, 1985.

FONTSERÉ, Carles: *Un Exiliat de Tercera a París durant la Segona Guerra Mundial*, Ed. Proa, Col. Proa Memòria, Barcelona, 1999.

GASCH, Sebastià: *Paris 1940*, Ed. Quaderns Crema, Col. D'un dia a l'altre, Barcelona, 2001.

JORDANA, César August: *El Rúsio i el Pelao*, Ed. Edicions 62, Col. l'Alzina, Barcelona, 1988.

MURIÀ, Anna: *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*, Ed. Pòrtic, Col. Vides i Memòries, Barcelona, 1990.

POL, Ferran de: *La ciutat i el tròpic*, Ed. Laia, Col. El mirall i el temps, Barcelona, 1985. *Érem quatre*, Ed. Columna, Col. Columna rem, Barcelona, 1997.

RIBA, Carles: *Elegies de Bierville*, Ed. Edicions 62, Col. Llibres de l'escorpí, Barcelona, 1984.

RIERA LLORCA, Vicenç: *Tots tres surten per l'Ozama*, Ed. Edicions 62, Col. Les millors obres de la literatura catalana, Barcelona, 1996.

RODOREDA, Mercè: *Semblava de seda i altres contes*, Ed. Edicions 62, Col. El cangur, Barcelona, 1982. *Tots els Contes*, Ed. Edicions 62, Col. Les millors obres de la literatura catalana, Barcelona, 1979.

ROVIRA i VIRGILI, Antoni: *Els darrers dies de la Catalunya Republicana: memòries sobre l'èxode català*, Ed. Proa, Col. Proa memòria, Barcelona, 1999.

VINYES, Ramon: *Entre sambes i bananes*, Ed. Bruguera, Col. Els llibres del mirador, Barcelona, 1985. *A la boca dels núvols*, Ed. Bruguera, Col. Els llibres del mirador, Barcelona, 1984.

Bibliografia bàsica

AA.DD: *Quaranta anys d'exili (1939-1975): Memòria i Història*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals. Barcelona. 1993

AA.DD: *Exilis catalans*. Barcelona. L'Avenç. Juliol - agost 1994

ABELLÁN, J.L.: *El exilio español de 1939*. Taurus. 6 vols. Madrid. 1977

AZNAR, M. : *El exilio literario español de 1939*. Barcelona. Gexel. 1998

BALCELLS, J.M., PÉREZ BOWIE, J.A. (eds): *El exilio cultural de la guerra civil (1936-1939)*. Universidad de Salamanca. 2001

HERNÁNDEZ, P.: *Veus de l'exili a Mèxic. Una catalanitat a prova*. Pòrtic. Barcelona. 2000

MANENT, A.: *La literatura catalana a l'exili*. Curial. Segona edició revisada i augmentada. Barcelona. 1989

RIERA LLORCA, V.: *Els exiliats catalans a Mèxic*. Curial. Barcelona. 1994

RIPOL, M.: *Las rutas del exilio*. Alhena Media. Barcelona. 2005

ROIG, M. : *Els catalans als camps nazis*. Edicions 62. Barcelona. 1977

VILANOVA, F. : "L'exili i l'oblit," dins La llarga postguerra, 1939-1960. Enciclopèdia Catalana (Història, política, societat i cultura dels Països Catalans; 10). Barcelona. 1997

VILLARROYA I FONT, J. : *Desterrats, l'exili català de 1939*. Editorial Base. Barcelona .2002

Webs:

<http://www.portaldelexilio.org>

<http://www.cervantesvirtual.com/portal/exilio/>

<http://www.uoc.edu/lletra/index.html>

<http://www.xtec.es/recursos/socials/exili/>

<http://www.escriptors.com/autors>

<http://www.guiamanresa.com/amat/>

Servei Educatiu del CCCB

**Per a qualsevol consulta:
e-mail Seducatiu@cccb.org o bé a la
web www.bcn.es/imeb/program.htm**

Centre de Documentació:

El CCCB té un centre de documentació que posa a disposició del professorat i els alumnes que ho sol·licitin documentació sobre les exposicions, alhora que ofereix una biblioteca especialitzada en espai públic i temes urbans. Al Centre de Documentació podreu trobar els quaderns educatius realitzats en anteriors exposicions i els catàlegs citats a la bibliografia.

Aquest Dossier de Treball el trobareu en una versió més completa a la web del CCCB